

Певну роль тут відіграла вимога Народного комісаріату праці надавати роботу в першу чергу наймитам та біднішим верствам селянства [3, 29] та обмеження працівників радгоспів у веденні власного господарства.

Однак можемо констатувати й поступове поліпшення матеріального стану і робітників радгоспів, і наймитів у одноособових селянських господарствах.

Щодо становища робітників радгоспів у сім'ї, то найбільшу групу становили основні годувальники сім'ї. Робітники-члени сім'ї склали другу по чисельності групу і найменше серед радгоспників було "одинаків". Причому з роками частка групи основних годувальників сім'ї зростала за рахунок зменшення частки двох інших груп [1, 48; 4, 240].

Статистичні матеріали дозволяють простежити закономірність, яка полягала в тому, що найбільший відсоток основних годувальників сімей був саме серед постійних робітників і найменший – серед поденних. Із цього можна зробити висновок про економічну слабкість їхніх господарств, а разом із тим і незаможність родин, якщо їхній голова заробляв засоби для утримання сім'ї у постійній роботі за наймом, а не з власного господарства. Отже, цим підтверджується висновок про те, що основну масу робітників радгоспів становили незаможні верстви селянства.

Серед робітників членів сімей, навпаки, найменше було постійних і найбільше поденних. Тобто, для цієї групи робота за наймом у радгоспах була допоміжним заробітком до основного бюджету сім'ї.

Невеликий відсоток "одинаків" у радгоспах можна пояснити відірваністю цієї групи від постійного місця проживання, можливістю знайти ліпші умови праці на селі чи відійти на заробітки у місто.

Джерела та література

1. Слюсар Д. Наймана праця в сільському господарстві України / Д. Слюсар // Вісник статистики України. – 1929. – №II (IV).
2. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. – Ф. 2623, оп. 1, спр. 3846.
3. Державний архів Черкаської області. – Ф. Р-2113, оп. 1, спр. 3.
4. Україна. Статистичний щорічник на 1928 р. – Х.: ЦСУ УСРР, 1928.

Ірина Спека

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ БОРОТЬБИ З ДИТЯЧОЮ БЕЗПРИТУЛЬНІСТЮ ТА БЕЗДОГЛЯДНІСТЮ ПОВОЄННОЇ ДОБИ (1943-1953)

Сьогоднішні реалії українського суспільства, на жаль, знову пов'язані зі страхітливими воєнними подіями. Саме через це, вже можна констатувати, що з'явилося чергове покоління дітей війни, яке змушене рости під свист

ракет та розриви бойових снарядів. За даними ЮНІСЕФ, 1 мільйон 700 тисяч дітей постраждали внаслідок війни на Сході України – через втрату рідних, брак належного харчування, медичного забезпечення та житла [1]. Ці цифри яскраво демонструють необхідність оптимізації державної політики у сфері захисту дитинства як на загальнодержавному, так і на місцевому рівнях. На нашу думку, для ефективного вирішення таких аномальних соціальних явищ потрібно звернутися до попереднього історичного досвіду. В окресленому руслі досвід боротьби з дитячою безпритульністю та бездоглядністю повоєнної доби (1943 – 1954 рр.) є доволі показовим.

Після війни в Українській РСР кількість безпритульних та бездоглядних дітей набрала безпрецедентних масштабів. Вулиці міст, базари, вокзали буквально були заповнені голодних та обірваними дітьми, які не мали батьків та місця постійного проживання. Про масштаби дитячої безпритульності та бездоглядності яскраво свідчить наступна регіональна статистика. Так, у Дніпропетровській області до березня 1944 р. на облік було взято 3187 дітей-сиріт віком від 2 до 15 р. [2, 9]. У Полтавській області від 1 квітня до 20 грудня 1944 р. було підібрано на вулиці 1676 дітей (з них безпритульних 1537 і бездоглядних – 139). Вже 1 вересня 1945 р. в Україні на обліку знаходилося вже 162 тис. сиріт і 1166 тис. напівсиріт [3, 131].

Причини таких явищ були доволі різними: масове сирітство через втрату батьків на фронті, у період окупації, від хвороб та голоду. Не зайве також нагадати, що чимало неповнолітніх громадян втрачали батьків і внаслідок застосування вкрай жорстокого і нелогічного сталінського наказу № 270 (16 серпня 1941 р.) про знищення червоноармійців і командирів Червоної армії, які за різних обставин потрапляли в полон.

Також деякі з батьків після війни просто ні мали не фізичної, ні матеріальної можливості забезпечувати своїх дітей навіть елементарними речами. Відомі випадки коли діти просто губилися у період бойових дій та на вокзалах. Статус бездоглядних чи безпритульних мали й діти «остарбайтерів» та евакуйованих, проте він носив, як правило, тимчасовий характер. Батьківського піклування на певний час були позбавлені й ті неповнолітні, батьки яких перебували на фронті, в партизанських загонах тощо [2, 10].

Усвідомлюючи негативні наслідки для країни від великої кількості безпритульних та бездоглядних дітей, керівництво СРСР та УРСР намагалося оптимізувати державну політику у сфері охорони дитинства. По мірі визволення українських земель від фашистських загарбників активно застосовувалися заходи по їх подоланню.

В першу чергу, організовувалися рейди, які були покликані виявляти таких дітей. У цих рейдах брали участь здебільшого вчителі, працівники правоохоронних органів, комсомольці. Учасники відправлялися у людні місця для виявлення сиріт.

Для стабілізації ситуації державою було прийнято низку постанов РНК СРСР, а зокрема «Про влаштуванні дітей, що залишилися без батьків» від 23 листопада 1942 р., «Про посилення заходів боротьби з дитячою безпритульністю, бездоглядністю і хуліганством» від 15 червня 1943 р.

Вказані постанови регламентували заходи щодо вирішення проблеми безпритульності. На органи НКВС також покладалися обов'язки із відкриття дитячих колоній для утримання в них неповнолітніх злочинців (у віці від 11 до 16 років), адже саме в цей період зростає дитяча злочинність. До кінця 1943 р. число підлітків у цих колоніях досягло 50 тис. осіб [3, 58]. Діти-сироти наймолодшого віку поверталися родичам, якщо такі знаходилися, направлялися у будинки дитини чи пологові будинки. Старші діти-сироти направлялися в дитбудинки, на патронат, під опіку чи піклування, усиновлення, навчання або, якщо вони досягли 15-річного віку – працевлаштовувалися.

У влаштуванні життя дітей-сиріт діяльну участь взяли ради депутатів трудящих, громадської організації, підприємства і колгоспи, військові частини, окремі громадяни. Створювалися громадські фонди допомоги дітям-сиротам тощо.

Указом Президії Верховної Ради УРСР від 8 вересня 1943 р. вдосконалювався порядок усиновлення, згідно з яким збільшувалась державна допомога вагітним жінкам, багатодітним та самотнім матерям, встановлювалося почесне звання «Мати-героїня», засновувалися орден «Материнська слава» та медаль «Медаль материнства». Водночас скасовувалося право матері звертатися до суду з позовом про встановлення батьківства [5].

Також важливе значення у вирішенні вказаних проблем мали постанови «Про організацію допомоги дітям, батьки яких загинули у боях з німецько-фашистськими окупантами, замордовані або розстріляні фашистськими загарбниками під час окупації районів УРСР»; РНК СРСР від 30 липня 1944 р. та «Про заходи боротьби з бездоглядністю і безпритульністю дітей в Українській РСР», які давали змогу покращити становище дітей, які залишилися без батьківської опіки [5].

Не менш вагомим кроком у подоланні дитячої безпритульності та бездоглядності було створення розгалуженої системи спеціальних дитячих установ. Зокрема, виділено такі установи: дитячі кімнати міліції (ДКМ), дитприймальники-розподільники (ДПР), будинки дитини, дитбудинки звичайного і спеціального типу, дитбудинки при промислових підприємствах, колгоспні дитбудинки, лікувальні та санаторні дитбудинки, дитячі трудові колонії (ДТК), дитячі трудово-виховні колонії (ДТВК). Зазвичай вони працювали в умовах матеріально-фінансового дефіциту та не завжди були забезпечені навіть речами першої необхідності, але навіть в умовах повоєнної розрухи вони виконували свою соціальну роль [2, 20].

Підсумовуючи можна сказати, що керівництво СРСР та УРСР розуміючи потребу ще під час війни, а особливо після неї у подоланні таких соціальних явищ як дитяча безпритульність та бездоглядність, які набрали небаченого масштабу, швидко вжило відповідних заходів. Починаючи з 1942 р. створені постійно діючі комісії для боротьби із дитячою безпритульністю та бездоглядністю на всій території Радянського Союзу, також вжиті заходи для чіткого обліку дітей, котрі залишилися без батьківської опіки. Політика керівництва партії у сфері допомоги дітям із особливим соціальним статусом відзначалася активною нормативною та виконавчо-організаторською діяльністю. Була створена розгалужена система спеціальних дитячих установ різних типів, якими опікувалася держава. Всі вжиті заходи дали можливість значно зменшити кількість дітей які перебували на вулиці вже на початку 1950-х років.

Джерела та література

1. Діти Донбасу і війна: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrainian.voanews.com/content/donbas-children/2679201.html>.
2. Голиш Л. Г. Функціонування спеціальних дитячих установ УРСР 1943 – 1950 рр. : автореф. дис.... канд. іст. наук. / Л. Г. Голиш. – Черкаси, 2007. – 25 с.
3. Державний архів Полтавської області. – Ф. Р-4085. Виконавчий комітет Полтавської обласної ради депутатів трудящих. – Оп. 3. – Спр. 26. Постанови виконкому Полтавської обласної ради депутатів трудящих. Початок – 15 грудня 1944 р., кінець – 29 грудня 1944 р. – 231 арк.
4. Коваль М. В. Україна у Другій світовій війні 1939-1945: спроби сучасного концептуального бачення / М. В. Коваль. – К. : Либідь, 1994. – 58 с.
5. Маловічко І. В. Подолання дитячої безпритульності та бездоглядності в 1935-1945 роках 20 століття на території України / І. В. Маловічко: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://molodyvcheny.in.ua/ua/conf/law/archive/6/>.

Тетяна Булах

СПРОБИ ПОДОЛАННЯ ВСЕОХОПЛЮЮЧОЇ СТАЛІНСЬКОЇ СИСТЕМИ ТОТАЛІТАРИЗМУ В УМОВАХ УКРАЇНСЬКОГО СЕЛА (1953-1954)

Сьогодні питання покращення становища українського села, як і загалом всього аграрного сектору займають чільне місце у процесі оновлення та реформування національної економіки. Тому набуває актуальності звернення до дослідження схожих за своїм історичним змістом періодів “розкріпачень” життя (повних, часткових, або, принаймні, їх спроб) людини праці. У цьому плані період “відлиги” є доволі показовим у відповідній сфері складної трансформації різноманітних сторін життя українського селянства.